

2026

KOSOVA-SERBIA DERI NË VITIN 2030: SKENARË TË MUNDSHËM

TITULLI

Kosova–Serbia deri në vitin 2030: Skenarë të mundshëm

PËR BOTUESIN

Nova društvena inicijativa

VITI I BOTIMIT

2026

Ky botim është hartuar në kuadër të projektit Hulumto, propozo, angazhohu për të ndikuar në Dialogun Beograd–Prishtinë të lehtësuar nga BE-ja, të financuar nga Fondacioni Kombëtar për Demokraci (NED) dhe të zbatuar nga OJQ-ja Nova društvena inicijativa (Iniciativa e Re Sociale). Pikëpamjet e shprehura në këtë botim janë ekskluzivisht të autorëve të hulumtimit dhe jo domosdoshmërisht të NED-it.

PËRMBAJTJA

RRETH DOKUMENTIT	4
------------------	---

HYRJE	5
SHTYTËSIT KRYESORË	6
ÇFARË NUK ËSHTË SHTYTËS	7
SI TË LEXOHEN KËTA SKENARË	7

SKENARI A: PAQE NGA NEGLIZHENCA	8
KORNIZA	9
ELEMENTET KRYESORE TË SKENARIT	9
SUPOZIMET KRYESORE, SHTYTËSIT, NDRYSHIMET E POLITIKAVE DHE VEPRIMET E SKENARIT	10
ÇFARË DO TA RRËZONTE KËTË SKENAR?	11

SKENARI B: NORMALIZIM ME KËSTE	13
KORNIZA	14
ELEMENTET KRYESORE TË SKENARIT	14
SUPOZIMET KRYESORE, SHTYTËSIT, NDRYSHIMET E POLITIKAVE DHE VEPRIMET E SKENARIT	16
ÇFARË DO TA RRËZONTE KËTË SKENAR?	19

■ SKENARI C: SHEMA	20
KORNIZA	21
ELEMENTET KRYESORE TË SKENARIT	21
SUPOZIMET KRYESORE, SHTYTËSIT, NDRYSHIMET E POLITIKAVE DHE VEPRIMET E SKENARIT	23
PAS VDEKJEVE TË PARA	25
ÇFARË DO TA NDALTE KËTË SKENAR?	25

PËRFUNDIME	27
------------	----

RRETH DOKUMENTIT

Kosova–Serbia deri në vitin 2030: Skenarë të mundshëm është rezultat i disa ushtrimeve të stuhisë së ideve me ekspertë të politikave dhe aktivistë të shoqërisë civile nga Kosova dhe Serbia. Këta skenarë u hartuan nga Iniciativa e Re Sociale (IRS), bazuar në kontributet e pjesëmarrësve nga Serbia dhe Kosova – shqiptarë të Kosovës dhe serbë të Kosovës – përfshirë ekspertë të huaj, dhe shërbejnë si dokument që pasqyron se si e sheh IRS gjendjen aktuale.

Qëllimi i tyre është të parashikojnë një të ardhme të mundshme të marrëdhënieve Kosovë–Serbi dhe kështu të nxisin debat mbi supozimet kyçe që nevojiten për t'i çuar këto marrëdhënie në vendin më të mirë të mundshëm, si dhe të paralajmërojnë për ato që do t'i shpinin në drejtimin më të keq të mundshëm.

Dokumenti u shkrua dhe u redaktua pas sesioneve të veçanta të stuhisë së ideve dhe intervistave të organizuara që nga shkurti i vitit 2026.

Dokumenti është shkruar në kuadër të projektit të financuar nga Fondacioni Kombëtar për Demokraci, i cili synon të fuqizojë shoqërinë civile dhe akterët rinorë që të angazhohen në mënyrë efektive në normalizimin e marrëdhënieve dhe në iniciativat e bashkëpunimit rajonal që përfshijnë Kosovën dhe Serbinë, të propozojnë zgjidhje dhe të avokojnë për zbatimin e tyre.

HYRJE

Në vitin 2022, Iniciativa e Re Sociale pyeti se si mund të dukeshin marrëdhëniet Kosovë– Serbi deri në vitin 2027. Përgjigjja atëherë mbështetej në një variabël të vetme: shtrirjen dhe shkallën e angazhimit transatlantik. Sa më i fortë angazhimi, aq më i mirë rezultati; angazhimi minimal do të prodhonte rezultate minimale.

Katër vjet më vonë variabla ka lëvizur. Shtetet e Bashkuara u kthyen drejt diplomacisë tregtare dhe pushuan së mbështeturi në mënyrë aktive ndërmjetësimin e BE-së në Dialog; ndikimi i BE-së u dobësua përkatësisht dhe asnjë zëvendësim nuk u shfaq. Por problemi më i thellë nuk është se angazhimi u pakësua. **Është se angazhimi i llojit që ekzistonte nuk prodhoi asgjë.** Ishte i fortë në vitin 2013 dhe prodhoi Marrëveshjen e Brukselit. Ishte i fortë në vitin 2023 dhe prodhoi Aneksin e Ohrit. Asnjëra nuk u zbatua. Çfarëdo që e shpjegon dekadën e fundit, nuk është sasia e vëmendjes ndërkombëtare.

Prandaj ky raport mbështetet në një variabël tjetër: **nëse veprimi i njëanshëm ka pasojë.** Dënimin me deklarata nuk është pasojë. Kur një masë tërheq një deklaratë dhe asgjë tjetër, të dyja qeveritë mësojnë se edhe masa e radhës është falas, dhe ky mësim transferohet menjëherë. Pothuajse gjithçka që vijon në këta tre skenarë — Asociacioni që nuk themelohet kurrë, marrëveshjet e përmbysura me vendim administrativ, komuniteti që largohet pa ndodhur asnjë ngjarje — rrjedh nga ky fakt i vetëm.

Rreth tij qëndrojnë dy kushte që përcaktojnë sa hapësirë kanë palët. **Mjedisi euroatlantik vendos se çfarë është e mundur; Beogradi dhe Prishtina vendosin se çfarë ndodh.** Një BE dhe NATO kohezive dhe të besueshme e bëjnë kompromisin të përballueshëm, por nuk e imponojnë; një BE dhe NATO të përçara ose të hutuara e bëjnë përshkallëzimin të lirë, por nuk e kërkojnë. Midis këtyre dy niveleve qëndrojnë zgjedhjet reale, dhe ky raport kryesisht ka të bëjë me to.

Vijojnë tre skenarë. Ata nuk janë tri të ardhmet më të mundshme. Ata janë tre shembujt më përfaqësues të drejtimeve të mundshme: vazhdimësisë, përmirësimit dhe shembjes.

- **Skenari A, Paqe nga neglizhenca,** është rruga e mesme dhe rezultati i vetëm më i mundshëm. Asgjë nuk zgjidhet, asgjë nuk shembet, dhe rregullimi mban sepse kostot e tij bien pothuajse tërësisht mbi akterin më pak të aftë për ta prishur.
- **Skenari B, Normalizim me këste,** është rasti më i mirë. Nuk arrihet asnjë marrëveshje e re; zbatohen ato ekzistuese. Është më pak i mundshmi nga të tre dhe i vetmi që e lë rajonin në gjendje më të mirë se ç'e gjeti.
- **Skenari C, Shembja,** është rasti më i keq. Korniza zhduket, ndodh një incident aty ku një incident mjafton, dhe komuniteti i serbëve të Kosovës largohet brenda javësh e jo brenda dekadash.

Çdo skenar përmbillet me kushtet që do ta rrëzonin, dhe këto kushte çojnë njëri te tjetri. Kushtet e dështimit të Skenarit B çojnë te Skenari A. Këmbëzat e Skenarit A çojnë te Skenari C. Dhe A e C kanë të njëjtin destinacion: në të dy, komuniteti i serbëve të Kosovës pushon së ekzistuari si komunitet, dhe mosmarrëveshja u mbijeton njerëzve për të cilët u zhvillua. **Dallimi mes tyre**

është shpejtësia dhe dukshmëria — prandaj më i ngadalti nuk tërheq asnjë reagim dhe për këtë arsye është më i rrezikshmi nga të dy.

Asnjë nga skenarët nuk parasheh njohjen e Kosovës nga Serbia, dhe asnjë nuk parasheh ndryshim kufijsh. Asnjë nuk varet nga qëndrimi në detyrë i ndonjë individi të caktuar; raporti i vitit 2022 u ndërtua rreth dy liderëve dhe u tejkalua nga ngjarjet brenda pak muajsh nga periudha që përshkruante. Dhe asnjë nuk supozon se Rusia apo Kina e përcaktojnë rezultatin, ndonëse Skenari C është ai në të cilin Rusia ka diçka për të fituar.

| SHTYTËSIT KRYESORË

Shtatë variabla formësojnë të tre skenarët. Asnjëra prej tyre nuk është e fiksuar, dhe secila mund të lëvizë në cilindo drejtim. Ajo që i dallon skenarët që vijnë është se në cilin drejtim ka lëvizur secili shtytës kryesor deri në vitin 2030.

NËSE VEPRIMI I NJËANSHËM KA PASOJË

Dënimi pa instrumente nuk është presion i dobët; është një formë lejeje që mbron edhe akterin që e shpreh, sepse vetë dënimi bëhet dëshmi se diçka është bërë. Asnjëra qeveri nuk frenohet, dhe secila përfundon se tjetra është e preferuara.

BESUESHMËRIA DHE FORMA E OFERTËS EVROPIANE

Zgjerimi ka funksionuar në këtë mosmarrëveshje si premtim e jo si instrument. Tri gjëra përcaktojnë nëse oferta kryen ndonjë punë. Nëse horizonti **besohet**, dhe nëse BE-ja ka shpërblime **përvëç anëtarësimit** për të dhënë, prej të cilave qasja e shkallëzuar në Tregun e Përbashkët është e vetmja kandidate serioze.

Oferta mund të funksionojë edhe në drejtim të kundërt. Ndërsa Mali i Zi dhe Shqipëria përparojnë, hendeuku i dukshëm mes tyre dhe fqinjëve të tyre bëhet ose nxitje ose ankesë, dhe **dallimi varet tërësisht nga se kujt i atribuohet faji për vonesën.**

TAVANI I SIGURISË

Çdo skenar në këtë raport ka një tavan mbi dhunën, dhe ai tavan është NATO. Ai nuk është kusht i sfondit, por kusht mundësues: zbatimi kërkon që të dyja qeveritë të ndërmarrin hapa që duken si lëshime, dhe asnjëra nuk mund ta përballojë këtë për sa kohë ekziston një rrezik sigurie i pamenaxhuar që tjetra mund ta shfrytëzojë.

NXITJET POLITIKE TË BRENDSHME NË BEOGRAD DHE PRISHTINË

Në të dyja kryeqytetet, një detyrim i pazbatuar është pasuri. Ai e ruan një ankesë, e justifikon mosveprimin dhe mund të nxirret sipas nevojës për të shpjeguar pse asgjë tjetër nuk mund të lëvizë. Asnjëra qeveri nuk përballlet me një elektorat aq të fortë sa ta bëjë zbatimin më të lirë se vonesën.

POZITA DHE PËRFAQËSIMI I SERBËVE TË KOSOVËS

Pengesa nuk është mungesa e mbështetjes së deklaruar për autonominë vepruese të serbëve të Kosovës. Është se një zë i pavarur i serbëve të Kosovës artikulon atë që komunitetit i nevojitet realisht, e cila është vazhdimisht më shumë se sa Beogradi është gati të pranojë — sepse Beogradi e shkëmben komunitetin për gjëra të tjera, ndërsa komuniteti nuk e shkëmben veten. **Pa-**

varësia e komunitetit, pra, e bën zërin e tij njëkohësisht më autentik dhe më pak të dobishëm, dhe akterët e jashtëm këtë e zgjidhin duke e lavdëruar autonominë vepruese dhe duke negociuar me Beogradin.

DEMOGRAFIA DHE EKONOMIA

Të dyja shoqëritë po humbin njerëz. Emigrimi i të rinjve, të arsimuarve dhe atyre ekonomikisht aktivë i dobëson institucionet, e zbrast konkurrencën politike dhe e shndërron frustrimin ekonomik në mbështetje për këdo që ofron ankesë në vend të rritjes.

Për komunitetin e serbëve të Kosovës, i njëjti proces nuk është dobësim, por orë që numëron. Largimi nxitet më pak nga ndonjë incident i veçantë dhe më shumë nga përvoja e akumuluar e pasigurisë, shërbimeve të degraduara dhe pafuqisë politike, dhe është i pakthyeshem në një mënyrë që asgjë tjetër në këtë mosmarrëveshje nuk është.

NDËRLIDHJA RAJONALE

Mosmarrëveshja nuk mund të vlerësohet më me vete. Një krizë në Kosovë dhe një krizë në Bosnje e Hercegovinë mbështeten te të njëjtat forca, e njëjta vëmendje dhe i njëjti kapital politik i shteruar, dhe secila e bën më të mundshme që tjetra të mbetet pa burime të mjaftueshme. Hapat secesionistë të Republikës Srpska bëhen më të besueshem aty ku është dëshmuar se veprimi i njëanshem kundër një pakice nuk ka kosto, dhe më të vështirë për t'u parandaluar aty ku instrumentet që do t'u përgjigjeshin janë të angazhuara diku tjetër.

ÇFARË NUK ËSHTË SHYTYTËS

Rusia dhe Kina nuk e përcaktojnë rezultatin e asnjë skenari. Rusia e ruan kapacitetin për të ndërlikuar — në Këshillin e Sigurimit, në mjedisin informativ dhe përmes rrjeteve në veri — dhe Skenari C është ai në të cilin ajo ka diçka për të fituar. Por këtu ajo nuk nis asgjë, dhe asnjë palë nuk e fton ta bëjë.

Asnjë skenar nuk parasheh ndryshim kufijsh, në asnjërin drejtim. Raporti i vitit 2022 e trajtoi korrigjimin territorial si mundësi të mjetit të fundit; katër vjet më vonë, as oreksi rajonal as ai ndërkombëtar për të nuk ekziston.

Asnjë skenar nuk parasheh njohjen e Kosovës nga Serbia deri në vitin 2030, pasi tranzicioni politik në Serbi e bën atë të pabesueshme si për qeverinë e re, ashtu edhe për qeverinë e vazhdimësisë me fuqi parlamentare të dobësuar.

SI TË LEXOHEM KËTA SKENARË

Çdo skenar ka të njëjtën arkitekturë: një seksion kornize që tregon si duket bota deri në vitin 2030 dhe pse; elementet kryesore të skenarit; supozimet, shytytësit, ndryshimet e politikave dhe veprimet e tij; dhe kushtet në të cilat ai do të rrëzohej ose do të ndalej.

Ky seksion i fundit është ai që duhet lexuar i pari, nëse lexohet vetëm një gjë. **Një skenar është aq i dobishëm sa janë këmbëzat që ai emërton,** dhe qëllimi i këtij ushtrimi nuk është të parashikohet se cili nga të tre do të ndodhë, por të bëhen të dukshme, sa ka ende kohë për të vepruar mbi to, vendimet konkrete që përcaktojnë se cili do të ndodhë.

Skenari A:

Paqe nga neglizhenca

SKENARI A: PAQE NGA NEGLIZHENCA

KORNIZA

Ky skenar parasheh që deri në vitin 2030 Kosova dhe Serbia të mbërrijnë aty ku janë sot, pasi kanë përshkuar një rrugë të gjatë për të arritur atje. Nuk ka marrëveshje gjithëpërfshirëse për normalizim, nuk ka Asociacion/Bashkësi të Komunave me Shumicë Serbe (A/BKSHS) dhe nuk ka lëvizje kuptimplote në rrugën evropiane të asnjërit vend. Nuk ka as shembje. Dialogu vazhdon përmes takimeve të rastit dhe hapave modestë teknikë - personat e zhdur, dokumentet civile, rregullime të vogla për lirinë e lëvizjes - dhe pak kush në secilën palë pret që ai të zgjidhë ndonjë gjë. **Dialogu mbijeton kryesisht sepse nuk ka më shumë rëndësi.** Ai nuk formëson asnjë politikë, nuk tërheq vëmendje publike përtej komunitetit të serbëve të Kosovës dhe nuk sjell asnjë pasojë për asnjërin e qeveri.

Skenari zë rrënjë sepse është politikisht i sigurt. Në Beograd, pikëpamja mbizotëruese është se Serbia bëri lëshime në energji, telekomunikacion dhe veri, dhe mori pak në këmbim. Në Prishtinë, pikëpamja po aq e ngulitur është se Serbia përparoi drejt BE-së ndërkohë që vazhdoi ta pengojë Kosovën ndërkombëtarisht dhe t'i shmangej llogaridhënies për konfliktin, Banjskën dhe të gjitha shkeljet e tjera. Në këtë klimë, **kompromisi - qoftë një rregullim institucional për serbët e Kosovës, qoftë konfirmimi i heshtur ndërkombëtar i shtetësisë së Kosovës - ndihet si pranim i më pak se sa “meritohet”.** Të vazhduarit nuk kushton asgjë: Prishtina vazhdon me masa të njëanshme dhe kontroll të centralizuar, Beogradi kryesisht tërhiqet nga qeverisja e përditshme e Kosovës ndërsa e kompenson këtë në retorikë. Të dyja qeveritë zgjedhin rrugën më të sigurt dhe vazhdojnë ta zgjedhin atë.

Ajo që e bën këtë skenar të qëndrueshëm nuk është se ai e kënaq dikë, por se kostot e tij i bart pothuajse tërësisht akteri më pak i aftë për ta prishur. Serbët e Kosovës e paguajnë rregullimin me shpopullim, shërbime të degraduara dhe parëndësi politike. As njëri kryeqytet, as Brukseli, as Uashingtoni nuk paguajnë një çmim që do t'i detyronte të ndryshonin kurs.

ELEMENTET KRYESORE TË SKENARIT

- **Dialogu është formalisht gjallë, proceduralisht aktiv dhe politikisht i ngjirë.** Kontakti teknik në nivel të kryenegociatorëve vazhdon. Takimet në nivel liderësh ndodhin rrallë dhe prodhojnë komunikata e jo vendime. Mosmarrëveshja nëse Marrëveshja Bazë e vitit 2023 dhe Aneksi i Ohrit për Zbatim janë ligjërish detyruese nuk zgjidhet kurrë; ajo, përkundrazi, menaxhohet, citohet në mënyrë selektive nga të dyja palët dhe lihet të bëhet e parëndësishme. Përpjekjet periodike të BE-së për të ndërtuar zgjidhje procedurale anashkaluese ia dalin të mbledhin takime dhe dështojnë ta ndryshojnë sjelljen.
- **A/BKSHS nuk themelohet kurrë dhe nuk braktiset kurrë formalisht.** Prishtina nuk ia dërgon statutin Gjykatës Kushtetuese, duke argumentuar se Beogradi nuk i ka përmbushur detyrimet e veta; Beogradi nuk e tërheq kërkesën e tij, sepse detyrimi i papërmbushur është më i dobishëm sesa do të ishte institucioni. A/BKSHS mbetet njëkohësisht zotim i gjallë dhe armë politike, dhe pikërisht për këtë arsye nuk zbatohet.

- **Katër komunat veriore të Kosovës me shumicë serbe mbeten formalisht brenda sistemit dhe funksionalisht të zbrazëta.** Institucionet lokale ekzistojnë dhe funksionojnë, por bashkëpunimi me Prishtinën është minimal dhe kontrolli qendror mbi jetën lokale imponohet në mënyrë administrative dhe përmes pranisë policore. Pjesëmarrja është mjaft e lartë për të ruajtur legjitimitetin formal dhe mjaft e ulët për t'i bërë kompetencat lokale pothuajse të pakuptimta. **Nga perspektiva e Prishtinës, kjo duket si sovranitet. Për shumë serbë në veri, ndihet si shtypje.**
- **Arsimi dhe shëndetësia mbeten të pazgjidhura dhe menaxhohen, në vend që të legalizohen me konsensus.** Serbia vazhdon të financojë arsimin, shëndetësinë, pagat për institucionet e zhvendosura dhe ndihmën sociale për serbët e Kosovës. Prishtina shpall periodikisht integrimin e detyruar, ushtron presion gradualisht dhe ndalet pa e imponuar mbylljen, sepse integrimi i plotë do ta shkaktonte përshkallëzimin që ajo dëshiron ta shmangë. Kanalet e pagesave përmes të cilave paratë e Beogradit arrijnë te përfituesit kufizohen, por kurrë nuk ndërpriten plotësisht; secila palë i trajton zgjidhjet anashkaluese që lindin si dëshmi të keqbesimit të tjetrës.
- **Ndikimi i Serbisë në Kosovë ngushtohet pa u zhdukur.** Shumica e strukturave paralele zhvendosen. Ajo që mbetet është financiare: pagat, subvencionet dhe kontrolli mbi përfaqësimin politik të serbëve të Kosovës. Beogradi as nuk përshkallëzon, as nuk tërhiqet. Ai gjithashtu e ruan krahun e vet, duke i dekurajuar dhe diskredituar zërat në veri që bëjnë thirrje për rezistencë të hapur, sepse një përshkallëzim i pakontrolluar do t'i kushtonte Serbisë më shumë sesa status quo-ja.
- **Pozita ndërkombëtare e Kosovës nuk përparon.** Asnjë njohje e re, asnjë anëtarësim në organizatat që Prishtina i ka prioritet dhe asnjë status kandidati. Pesë shtetet anëtare të BE-së që nuk e njohin Kosovën nuk shohin asnjë arsye për të lëvizur, dhe pengimi nga Serbia vazhdon me kosto të ulët. Kosova përfiton nga fondet e Planit të Rritjes të BE-së dhe instrumente të tjera, kështu që marrëdhënia me Brukselin është transaksionale dhe funksionale e jo politike.
- **Procesi i anëtarësimit të Serbisë mbetet formalisht i hapur dhe praktikisht i palëvizshëm.** Kapitujt nuk mbyllen. Harmonizimi me politikën e jashtme të BE-së mbetet i pamjaftueshëm. As BE-ja as Serbia nuk e shpallin procesin të përfunduar, sepse fiksioni u shërben të dyjave.
- **Komuniteti i serbëve të Kosovës vazhdon të tkurret.** Largimi nxitet më pak nga ndonjë incident i veçantë dhe më shumë nga përvoja e akumuluar e pasigurisë, shërbimeve të dobëta dhe pafuqisë politike. **Komuniteti që dikur përshkruhej si ura mes dy popujve më të mëdhenj të Ballkanit Perëndimor bëhet shumë i vogël dhe shumë i rraskapitur për të shërbyer si e tillë.**

SUPOZIMET KRYESORE, SHTYTËSIT, NDRYSHIMET E POLITIKAVE DHE VEPRIMET E SKENARIT

- **Skenari nuk varet nga qëndrimi në detyrë i ndonjë individi.** Ai supozon, përkundrazi, se kushdo që qeveris në Prishtinë dhe Beograd përballlet me të njëjtën strukturë nxitjesh: elektorati që e shpërblen vendosmërinë është më i madh dhe më i besueshëm se elektorati që e shpërblen marrëveshjen. Qeveritë ndërrohen; llogaria jo.

- **Politika e brendshme e shpërblen moszbatimin.** Në të dyja kryeqytetet, një detyrim i pazbatuar është pasuri. Ai e ruan një ankesë, e justifikon mosveprimin dhe mund të nxirret si pas nevojës për të shpjeguar pse asgjë tjetër nuk mund të lëvizë. Asnjëra qeveri nuk përballlet me një elektorat të brendshëm aq të fortë sa ta bëjë zbatimin më të lirë se vonesën.
- **BE-ja e pret procesin pa e zotëruar rezultatin e tij.** Brukseli gjykon se një Dialog sipërfaqësor është më i preferueshëm se një Dialog i shembur, dhe se zbatimi me forcë - pezullimi i fondeve, vendosja e masave në mënyrë asimetrike ose emërtimi i palës që nuk i përmbush detyrimet - kushton më shumë besueshmëri sesa blen përmbushje.
- **Shtetet e Bashkuara janë aq të pranishme sa ta parandalojnë dhunën dhe aq të munguara sa ta lejojnë shkarjen.** Interesi i Uashingtonit është i përqendruar në bashkëpunimin ekonomik dhe të sigurisë e jo në një zgjidhje politike. Ky interes është i hollë, por i mjaftueshëm: asnjëra qeveri nuk dëshiron të jetë ajo që provokon një reagim amerikan.
- **KFOR-i mbetet, dhe prania e tij është garantuesi real i tavanit mbi dhunën.** Incidentet ndodhin, frenohen dhe absorbohen. Diskutimi për zvogëlimin e pranisë ndërkombëtare vazhdon pa zgjidhje, gjë që u përshtatet të gjithëve: vetë debati sinjalizon se stabiliteti nuk mund të merret si i mirëqenë, pa pasur nevojë që dikush ta vërë në provë.
- **Asnjëra palë nuk tenton atë që do ta prishte rregullimin.** Prishtina nuk e imponon mbylljen e shërbimeve të mbetura në Kosovë të financuara nga Serbia. Beogradi nuk i tërheq serbët e Kosovës nga institucionet e Kosovës dhe nuk organizon rezistencë të hapur. Të dyja i kuptojnë këto si pragje përshkallëzimi dhe të dyja qëndrojnë qëllimisht nën to.
- **Rusia nuk është vendimtare.** Rusia e ruan kapacitetin për të ndërlikuar në OKB, por nuk i formëson rezultatet, dhe asnjë palë nuk e fton ta bëjë. Rusia nuk është shtytës i këtij skenari; ajo është zhurmë brenda tij.
- **"Normalizimi" ndryshon kuptim.** Deri në vitin 2030 fjala nuk nënkupton më pajtim apo zgjidhje ligjërish detyruese. Ajo nënkupton frenim. Ky ripërkufizim nuk shpallet; ndodh përmes përdorimit, dhe është mjaft i volitshëm sa askush nuk e kundërshton.

ÇFARË DO TA RRËZONTE KËTË SKENAR?

Rregullimi është i qëndrueshëm, jo i përhershëm. Ai do të merrte fund nëse do të ndodhte ndonjë nga sa vijon:

- **Integrimi i detyruar i shëndetësisë dhe arsimit të financuara nga Serbia.** Ky është shkak-tari më i mundshëm. Ai do ta hiqte arsyen e fundit materiale që shumë serbë të Kosovës të qëndrojnë dhe do ta detyronte Beogradin të reagoje dukshëm.
- **Një incident sigurie që nuk mund të frenohet në nivel lokal,** veçanërisht një me të vdekur, në veri ose në kufi. Rregullimi nuk ka amortizues goditjesh tjetër përveç KFOR-it.
- **Një qeveri në Beograd legjitimiteti i së cilës mbështetet në diçka tjetër përveç ankesës për Kosovën.** Një qeveri serbe pas tranzicionit që kërkon përparim të shpejtë drejt BE-së mund ta shohë marrëveshjen më të lirë se vazhdimësinë. Kjo pret në të dy drejtimet: është rruga kryesore për të dalë nga ky skenar dhe drejt një më të mirë.

- **Një vendim i BE-së për të lidhur para reale dhe kushtëzim real me detyrime specifike**, i zbatuar në mënyrë simetrike. Instrumentet e zgjerimit e bëjnë këtë të mundur; ajo që mungon është oreksi politik.
- **Shpopullimi që kalon pikën në të cilën demografia e veriut nuk e mban më mosmarrëveshjen në formën e saj të tanishme**. Në atë pikë skenari jo aq shumë rrëzohet sa skadon, pasi e ka zgjidhur çështjen përmes shterjes e jo përmes marrëveshjes - dhe me koston e çdo perspektive realiste për pajtim historik mes dy popujve më të mëdhenj të Ballkanit Perëndimor. **Ky është më i rëndësishmi nga përfundimet dhe më pak i dukshmi ndërkohë që po ndodh**. Një Kosovë pa komunitet të serbëve të Kosovës është një Kosovë në të cilën Beogradi nuk ka elektorat për të mbrojtur dhe, rrjedhimisht, asnjë frenim të brendshëm ndaj prishjes. Mbyllja e kufirit, pengimi i tranzitit të mallrave ose imponimi i kostove ndaj Prishtinës në mënyra të tjera bëhen të lira në një mënyrë që sot nuk janë, sepse askush ndaj të cilit Beogradi jep llogari nuk do ta paguante çmimin. Mosmarrëveshja atëherë do t'u mbijetonte njerëzve për të cilët u zhvillua, duke i lënë Beogradit dhe Prishtinës asgjë në lojë mes tyre përveç vetë mosmarrëveshjes - gjendja në të cilën një konflikt pas njëzet apo tridhjetë vjetësh bëhet i mundshëm e jo i paimagjinueshëm.

Skenari B:

Normalizim me këste

SKENARI B: NORMALIZIM ME KËSTE

KORNIZA

Ballkani nuk ka vuajtur kurrë nga mungesa e marrëveshjeve. Ka vuajtur nga mungesa e marrëveshjeve të zbatuara. Çdo marrëveshje në këtë mosmarrëveshje që nga viti 2013 është nënshkruar dhe pastaj është shndërruar në ankesë - e mbajtur gjallë sepse një detyrim i papërbushur është më i dobishëm për palën të cilës i detyrohet sesa do të ishte një i përbushur, dhe më i dobishëm për palën që e ka detyrimin sesa do të ishte përbushja. **Ky skenar nuk parasheh asnjë marrëveshje të re. Ai parasheh zbatimin e atyre ekzistuese.**

Deri në vitin 2030 Kosova dhe Serbia nuk e kanë zgjidhur mosmarrëveshjen e tyre. Nuk ka njohje, nuk ka zgjidhje përfundimtare dhe nuk ka pritje për asnjërin. Ajo që ka ndryshuar është se Asociacioni/Bashkësia e Komunave me Shumicë Serbe ekziston, se detyrimet e Marrëveshjes Bazë dhe të Aneksit të Ohrit për Zbatim po përbushen sipas një kalendarit të publikuar, dhe se dy qeveritë kanë fituar zakonet të merren me njëra-tjetrën përmes institucioneve e jo përmes krizave. Dialogu ndalon së kërkuari një marrëveshje përfundimtare dhe bëhet mekanizmi për zbatimin e atyre që janë arritur tashmë.

Vështirësia e skenarit është se asgjë në situatën e tanishme nuk e prodhon atë në mënyrë të qartë. Çdo shtytës i përmendur më poshtë ka ekzistuar në ndonjë formë që nga viti 2013 dhe nuk ka dhënë rezultat. Angazhimi euroatlantik ishte i fortë në vitin 2013 dhe prodhoi Brukselin; ishte i fortë në vitin 2023 dhe prodhoi Ohrin. Të dyja herët ai solli nënshkrime dhe dështoi të sillte zbatim. Prandaj ky skenar nuk mund të mbështetet në më shumë angazhim ndërkombëtar. Ai mbështetet në angazhim të një lloji tjetër, dhe në një ndryshim brenda Beogradit dhe Prishtinës që mjedisi ndërkombëtar e lejon, e jo e shkakton. **Mjedisi euroatlantik vendos se çfarë është e mundur; Beogradi dhe Prishtina vendosin se çfarë ndodh.**

Ajo që e dallon këtë skenar nga dy të tjerët nuk është vullneti i mirë. Asnjëra qeveri nuk e fiton atë. Është se për herë të parë kostot e moszbatimit i tejkalojnë kostot e zbatimit, për të dyja, në të njëjtin moment - dhe se dikush është i gatshëm të garantojë që asnjëra të mos ketë nevojë të lëvizë e para.

ELEMENTET KRYESORE TË SKENARIT

- **A/BKSHS themelohet, dhe themelimi i tij kërkon ndryshimin e Kushtetutës së Kosovës. Kushtetuta hapet një herë, dhe hapet në të dy drejtimet.** Prishtina nuk ia dërgon statutin vlerësimit të kushtetutshmërisë, i cili vetëm mund ta ngushtojë atë që është e mundur. Ajo shkon te ndryshimi kushtetues, ku deputetët serbë të Kosovës janë rojtare të portës — jo vetëm të këtij ndryshimi, por të çdo ndryshimi, meqë asnjë ndryshim nuk kalon pa dy të tretat e ulëseve të rezervuara, dhe dhjetë nga njëzet janë të tyre. Ky rol rojtari është ai që e bën të mundur shkëmbimin dhe ai që e bën të shtrenjtë: **një shumicë që duhet të kërkojë leje një herë do të kërkojë gjithçka që nuk ka arritur ta sigurojë, dhe çmimi i komunitetit për ngulitjen e Asociacionit është të pranojë ndryshime që përndryshe nuk do t'i lejonin kurrë.** Kandidatët më të mundshëm janë vetë mekanizmat e mbrojtjes së komuniteteve — numri i ulëseve të rezervuara dhe shumica e dyfishtë përmes së cilës u arrit pikërisht ky

pazar. Ky skenar nuk supozon një organ të ngritur në heshtje brenda rendit ligjor ekzistues. Asgjë nuk u negociua për tetë vjet që rendi ekzistues e lejonte tashmë; komunat e Kosovës kanë qenë gjithmonë të lira të asociohen. Ohri flet për një *nivel të përshtatshëm të vetëmenaxhimit*, dhe kjo është ajo që krijohet: kompetenca të përcaktuara në arsim, shëndetësi, kulturë dhe zhvillim ekonomik lokal, një kanal i ligjshëm për financimin serb dhe personalitet juridik — pa autoritet ekzekutiv mbi çështjet e rezervuara për shtetin, pa dhomë të tretë dhe pa veto mbi politikën e jashtme të Kosovës apo integritetin e saj territorial. **Ndryshimi kushtetues, e jo statuti, është përmbajtja reale e këtij skenari**, dhe ai e emërtonte konfigurimin politik që kërkohet: një shumicë prej dy të tretash në Kuvend së bashku me shumicën e dyfishtë të ulëseve të pakicave. Asnjë qeveri që sot mund të përfytyrohet në Prishtinë nuk mund ta sigurojë këtë e vetme.

- **Të dyja palët ndalojnë t'i trajtojnë kushtetutat e tyre si ligj natyror.** Prishtina e thërret kushtetutën e saj për ta kufizuar Asociacionin; Beogradi e thërret të vetën për ta refuzuar njohjen. Asnjëri dokument nuk është i pandryshueshëm, të dy janë ndryshuar, dhe secila palë e di se pretendimi i tjetrës për pamundësi është zgjedhje politike e veshur me petk juridik. **Në këtë skenar secila ndalon së përdoruri këtë argument, sepse secila e kupton se është i njëjti argument.**
- **Zbatimi është reciprok dhe i njëkohshëm, jo sekuencial.** Asgjë nuk lëviz e para. Një kalendar i vetëm i publikuar i lidh hapat kushtetues dhe ligjorë të Kosovës për Asociacionin me pranimin me shkrim nga Serbia se Marrëveshja Bazë dhe Aneksi i saj janë detyruese, me llogaridhënien për Banjskën dhe me pezullimin e fushatës së çnjohjes. Përmbushja vlerësohet publikisht, nen për nen, dhe emërtohet. **Ajo që e ka bllokuar zbatimin për një dekadë nuk është mosmarrëveshja për hapat, por refuzimi i secilës palë për ta hedhur të parën; ky skenar sjell të vetmen gjë që e zgjidh këtë, pra një garantues.**
- **Angazhimi ndërkombëtar bëhet me pasoja e jo deklarativ.** Dënimi me deklarata vazhdon, por pushon së zëvendësuar veprimin. Hapat e njëanshëm të secilës palë - masat administrative në veri, pengimi i pjesëmarrjes ndërkombëtare të Kosovës, mbylljet, sekuestrimet, lobimi për çnjohje - tërheqin një pasojë të emërtuar, të zbatuar brenda javësh dhe ndaj cilësdo palë që ka vepruar. **Ndryshimi nuk është se BE-ja dhe SHBA-ja thonë më shumë, por se ajo që thonë kushton diçka.**
- **Veriu stabilizohet sepse stabilizohen shërbimet.** Shëndetësia, arsimi dhe pagesat sociale vazhdojnë të financohen nga Serbia, të koordinuara me institucionet e Kosovës dhe të kanalizuar përmes kanaleve që të dyja qeveritë mund t'i shohin. Diplomati dhe kualifikimet profesionale fitojnë njohje në praktikë. Institucionet komunale fitojnë kompetenca reale dhe njerëzit që punojnë në to fitojnë arsye për të qëndruar. Pjesëmarrja rritet sepse pjesëmarrja fillon të sjellë diçka.
- **Serbët e Kosovës trajtohen si palë e jo si objekt.** Vetë përfaqësuesit e komunitetit i negociojnë rregullimet që e qeverisin atë, dhe pëlqimi i tyre kërkohet e jo thjesht raportohet. Ky është elementi që premtohet më shpesh dhe praktikohet më rrallë: për çdo akter të jashtëm ka qenë më e lehtë të merret vesh me Beogradin, sepse Beogradi e shkëmben komunitetin për gjëra të tjera, ndërsa komuniteti nuk e shkëmben veten. **Në këtë skenar ndërkombëtarët ndalojnë ta preferojnë bashkëbiseduesin më të lirë.**

- **Roli i Serbisë shndërrohet nga prani paralele në prani të deklaruar.** Beogradi i financon serbët e Kosovës përmes buxheteve të ligjshme të komunave dhe të Asociacionit, e jo përmes strukturave jashtë rendit të Kosovës. Ai e ruan ndikimin dhe e humb mundësinë e mohimit. Prishtina pranon një rol financiar serb që dikur e trajtonte si shkelje të sovranitetit; Beogradi pranon një integrim të serbëve në sistemin e Kosovës që dikur e trajtonte si kapitullim.
- **Rruga evropiane lëviz, dhe ajo që lëviz është ekonomike e jo procedurale.** Serbia hap dhe mbyll kapituj; Kosova merr statusin e kandidatit. Asnjëra nuk i afrohet anëtarësimit. Ajo që e ndryshon aritmetikën e brendshme është qasja e shkallëzuar në Tregun e Përbashkët të BE-së sipas një kalendar deri në vitin 2030 - qasje me faza në katër liritë, në sistemet evropiane të pagesave dhe doganave, dhe në financimin që i shoqëron ato. **Anëtarësimi mbetet i largët; tregu i brendshëm jo.**
- **Pesë shtetet anëtare të BE-së që nuk e njohin Kosovën e njohin atë dhe ndalojnë ta pengojnë.** Qiproja, Greqia, Rumania, Sllovakia dhe Spanja e heqin kundërshtimin e tyre ndaj statusit të kandidatit për Kosovën dhe ndaj pjesëmarrjes së saj në instrumentet e BE-së. Ato bëjnë një dallim mes njohjes dhe procesit që deri tani kanë refuzuar ta bëjnë, dhe e bëjnë sepse zbatimi u jep mbulesë për ta bërë: një rregullim i zbatuar me nënshkrimin e Serbisë mbi të nuk është më akt thjesht i njëanshëm, dhe një Kosovë që është marrë vesh me Beogradin është precedent shumë më i dobët për separatistët e brendshëm të kujtudo sesa një Kosovë që nuk është marrë vesh. **Atë që ia refuzuan Kosovës si krahinë që shkëputet, mund t'ia pranojnë Kosovës si palë në një marrëveshje të zbatuar.**
- **Qëndrimet themelore nuk ndryshojnë.** Serbia nuk e njeh Kosovën. Kosova nuk pranon asgjë më pak se shtetësi. Mosmarrëveshja është e përhershme. Ajo që mbaron është aftësia e saj për të prodhuar kriza.

SUPOZIMET KRYESORE, SHTYTËSIT, NDRYSHIMET E POLITIKAVE DHE VEPRIMET E SKENARIT

- **Shtytësi kryesor është ndryshimi i brendshëm në Serbi e jo nxitja e jashtme.** Një qeveri që del nga tranzicioni politik i Serbisë e nxjerr legjitimitetin e saj nga diçka tjetër përveç Kosovës - lufta kundër korrupsionit, rikthimi i institucioneve, standardi i jetesës, një kalendar evropian i besueshëm. Asaj i nevojiten rezultate që Kosova mund t'i ofrojë me kosto të ulët, dhe zhbllokimi i rrugës evropiane i kushton më pak sesa mbrojtja e një pretendimi që nuk mund të realizohet. **Një qeveri që nuk e ka ndërtuar autoritetin e saj mbi Kosovën mund të shpenzojë më pak prej tij atje.**
- **Kundërsupozimi është të paktën po aq i besueshëm dhe duhet thënë.** Një qeveri që mbështetet në një koalicion të gjerë dhe të brishtë mund të ketë më pak hapësirë për lëshime sesa kishte një mbajtës i fortë i pushtetit, dhe akteri në pozitën më të mirë për ta shitur një kompromis jopopullor zakonisht është ai që kaloi vite duke e kundërshtuar. Ky skenar supozon se dinamika e parë mbizotëron mbi të dytën. Ky është supozim, jo gjetje, dhe është cenueshmëria e vetme më e madhe e skenarit.
- **Opinionit serb për Kosovën nuk zbutet; ai ngushtohet.** Nuk ka dëshmi që publiku po pajtohet me kompromisin, dhe ka disa dëshmi për forcim të ndjenjës nacionaliste te serbët më të rinj, posaçërisht për Kosovën. Ajo që ndryshon është rëndësia e jo intensiteti: **Kosova**

fillon të ketë më pak rëndësi për më shumë njerëz, ndërsa ka më shumë rëndësi për më pak. Një qeveri nuk ka nevojë për një publik lejues për të zbatuar një marrëveshje. I nevojitet një publik i hutuar dhe një bërthamë e fortë aq e vogël sa të mund të mposhtet me votë e jo të akomodohet. Asgjë këtu nuk kërkon që ndonjëra qeveri ta fitojë një debat për Kosovën - vetëm që ai debat të pushojë së qeni ai mbi të cilin vendosen zgjedhjet.

- **Rezistenca e Prishtinës ndaj Asociacionit trajtohet si e arsyetuar e jo si keqbesim, sepse është e tillë.** Çdo rregullim i këtij lloji në rajon është përdorur si mjet për shpëputje, dhe Republika Srpska është dëshmia e përhershme. Serbia nuk e ka pranuar kurrë ekzistencën e Kosovës, bën fushatë aktive kundër saj, dhe në vitin 2023 një grup i armatosur që vepronte nga territori i saj e sulmoi Policinë e Kosovës në Banjskë pa asnjë llogaridhënie të mëpasshme. **T'i kërkosh një shteti të institucionalizojë vetëmenaxhimin e një komuniteti mbrojtësi i të cilit e mohon ekzistencën e shtetit do të thotë t'i kërkosh të pranojë një rrezik të përhershëm, dhe asnjë argument që e injoron këtë nuk do ta bindë askënd në Prishtinë.** Prandaj ky skenar supozon se rreziku kufizohet e jo shpërfillet: kompetenca të përcaktuara, shqyrtim kushtetues, asnjë autoritet ekzekutiv mbi çështjet e rezervuara dhe një zotim serb për pjesëmarrjen ndërkombëtare të Kosovës që është i verifikueshëm dhe me afat kohor.
- **Argumenti shqiptar për zbatimin është argument për interesat e Kosovës.** Një Asociacion i krijuar me kushte të përcaktuara ia heq Beogradit argumentin e tij të vetëm ndërkombëtar më efektiv - se Kosova nuk i respekton ato që nënshkruan. Ai e shndërron pretendimin më të mirë të Serbisë në pretendim të Kosovës. Ai e zhblokon statusin e kandidatit, qasjen në Tregun e Përbashkët dhe njohjet që ende mungojnë. Dhe ai e mbron themelin e vetë shtetësisë së Kosovës: argumenti i paraqitur para GjND-së dhe para kryeqyteteve hezituese nuk ishte kurrë se një shumicë mund të shpëputet, por se Kosova është shtet i mbikëqyrur, garantues i të drejtave, kushtetutshmërisht i lidhur me planin e Ahtisaarit, në të cilin mbrojtjet për komunitetin serb ishin kundërvlera e dhënë në këmbim të pavarësisë. **Një Kosovë që i mban serbët e saj është një Kosovë argumenti themelues i së cilës qëndron.**
- **Reciprociteti kuptohet nga të dyja palët.** Shqiptarët janë pakicë në Luginën e Preshevës, në Maqedoninë e Veriut dhe në Mal të Zi, dhe avokimi i Kosovës për ta mbështetet në parimin se mbrojtja institucionale nuk varet nga preferenca e shumicës. Trajtimi i shqiptarëve të Preshevës nga Serbia i nënshtrohet të njëjtit standard dhe, në këtë skenar, të njëjtit shqyrtim. **Secila qeveri zbulon se argumenti që e bën jashtë e kufizon argumentin që e bën brenda.**
- **Tavani i sigurisë mban dhe nuk ulet ndërkohë që zbatimi është në vijim.** KFOR-i mbetet i aftë dhe dukshëm i pranishëm, dhe vendimet për qëndrimin e forcave renditen në përputhje me ato politike e jo sipas një kalendari të veçantë. Ky është kushti mundësues e jo sfondi: zbatimi kërkon që të dyja qeveritë të ndërmarrin hapa që duken si lëshime, dhe asnjëra nuk mund ta përballojë këtë për sa kohë ekziston një rrezik sigurie i pamënaxhues që tjetra mund ta shfrytëzojë. **Asgjë në këtë skenar nuk tentohet nën një tavan sigurie për të cilin dikush dyshon.**
- **Çarmatimi i veriut njihet edhe si cenueshmëri, jo vetëm si zgjidhje.** Çmontimi i strukturave të armatosura dhe kriminale të serbëve të Kosovës pas vitit 2023 e uli ndjeshëm rrezikun e përshkallëzimit të nisur nga serbët, dhe njëkohësisht ia hoqi komunitetit mjetin e vet

parandalues. Numri në rënie i incidenteve lexohet për atë që është - ndryshim në kapacitet dhe në popullsi, jo domosdoshmërisht në qëllim - dhe qëndrimi i forcave përcaktohet në përputhje me këtë, me vëmendje ndaj komuniteteve të shpërndara në jug të lbrit e jo vetëm ndaj veriut.

- **BE-ja ndalon ta trajtojë anëtarësimin si shpërblimin e vetëm që ka.** Integrimi i shkallëzuar në Tregun e Përbashkët e shkapet përfitimin material nga fundi i procesit të anëtarësimit, dhe kjo është ajo që e bën të përdorshëm: ai mund të jepet me faza, të tërhiqet me faza dhe të realizohet brenda jetëgjatësisë politike të qeverive të cilave u kërkohet të marrin rrezik. Kushtëzimi i anëtarësimit ka dështuar në këtë mosmarrëveshje pjesërisht sepse shpërblimi i tij mbërrin pasi të gjithë ata që janë sot në detyrë e kanë lënë atë.
- **Shpejtësitë e ndryshme të anëtarësimit menaxhohen dhe atribuohen.** Mali i Zi dhe Shqipëria përparojnë. BE-ja deklaron qartë se mosmarrëveshja e pazgjidhur është ajo që i ndan Serbinë dhe Kosovën nga trajektorja e fqinjëve të tyre. Atribuimi është thelbi: një vonesë e paatribuar prodhon pakënaqësi ndaj Brukselit, një e atribuuar prodhon presion të brendshëm mbi palët. **I njëjti fakt që e shtyn këtë skenar e shtyn edhe të kundërtin, dhe dallimi është se kujt i atribuohet faji.**
- **Kohezioni transatlantik mban, dhe vëmendja amerikane është vetëm pjesa e dukshme e tij.** Angazhimi i Uashingtonit është i ndërprerë dhe ndryshon me administratat; ky skenar supozon se ai është i pranishëm kur ka rëndësi - duke e garantuar mekanizmin e reciprocitetit, duke i dekurajuar prishësit, duke e bërë mospërmblidhjen të kushtueshme në nivel bilateral - pa kërkuar vëmendje të vazhdueshme. Nën të, aleanca është e besueshme. **Skenari nuk kërkon që komuniteti euroatlantik të jetë ambicioz. Kërkon që të jetë i besueshëm, që është një prag më i ulët dhe një prag tjetër.**
- **Mosmarrëveshja trajtohet si çështje e sigurisë evropiane e jo si çështje bilaterale,** krahas Bosnjes e Hercegovinës dhe Malit të Zi, me të kuptuarit se përkeqësimi serioz në cilindo nga të tre i jep fund përparimit në të tjerët.
- **Kapaciteti i Rusisë për të prishur nuk eliminohet, por i humb kanalet.** Një qeveri serbe që ndjek një kalendar evropian ka më pak nevojë për të, dhe një jetë politike e serbëve të Kosovës që është konkurruese e jo e monopolizuar ofron më pak pika hyrjeje.
- **Të gjithë humbasin diçka, prandaj skenari është i besueshëm.** Qeveria e Kosovës heq dorë nga qëndrimi se asnjë rregullim institucional për serbët nuk është i pranueshëm, dhe e paguan këtë me një pjesë të bazës së vet. Një qeveri serbe pranon në praktikë atë që e mohon në parim, dhe sulmohet për këtë nga e djathta. Lista Serbe e humb monopolin e saj mbi përfaqësimin e serbëve të Kosovës dhe reziston përkatësisht, përfshirë me mjete që më parë kanë përfshirë frikësim dhe dhunë. Pesë shtetet anëtare të BE-së që nuk e njohin Kosovën e humbin vijën e pastër që e kanë mbajtur që nga viti 2008: pasi e kanë trajtuar Kosovën si aplikante me trajektore anëtarësimi, nuk mund të pohojnë më se ajo nuk është asgjë fare, dhe lëvizjet e tyre separatiste do t'ua kthejnë këtë dallim brenda pak ditësh. **Ato pranojnë një kosto retorike në vend në këmbim të një fitimi strukturor - precedenti prej të cilit kanë frikë bëhet më i dobët, jo më i fortë, sapo nënshkrimi i Serbisë të jetë mbi një marrëveshje të zbatuar - dhe kjo është arsyeja e vetme pse ndonjëra prej tyre do të lëvizte.**

ÇFARË DO TA RRËZONTE KËTË SKENAR?

- **Një qeveri serbe që ka nevojë për dosjen e Kosovës.** Çdo qeveri pozita e brendshme e së cilës përkeqësohet ka nxitje për ta riaktivizuar atë, dhe dosja është gjithmonë në dispozicion.
- **Një Asociacion i negociuar për lart e jo për poshtë.** Nëse organi fiton kompetenca ekzekutive mbi çështjet e rezervuara, asnjë shumicë në Prishtinë nuk mund ta kalojë ndryshimin kushtetues dhe Gjykata Kushtetuese nuk do ta mbajë në fuqi rezultatin.
- **Zbatimi me forcë që mbetet asimetrik.** Edhe një raund tjetër pasojash i zbatuar ndaj një-rës palë e jo ndaj tjetrës i jep fund përgjithmonë mekanizmit të reciprocitetit dhe u konfirmon të dyja kryeqyteteve se zbatimi është politik.
- **Një incident sigurie gjatë zbatimit.** Sekuenca nuk ka hapësirë rezervë. Një ngjarje e përmasave të Banjskës, apo dhunë masive kundër komuniteteve serbe pas një tronditjeje politike, do ta shembte atë - dhe periudha e tanishme, me një tavan sigurie të ulur, një veri të çarmatosur, kriza të shpeshta kushtetuese në Prishtinë dhe një tranzicion në Beograd, është më e ekspozuara që ka qenë procesi që nga viti 2004.
- **Një ofertë për Tregun e Përbashkët e shpallur, por e porealizuar.** Qasja me faza është shpërblimi i vetëm në këtë skenar që mbërrin mjaft shpejt sa të ketë rëndësi. Një ofertë që del, në fund të fundit, e kushtëzuar me përfundimin e anëtarësimit është më e keqe se asnjë ofertë, sepse konfirmon se nxitjet evropiane janë retorike.
- **Çarje të dukshme në NATO ose në marrëdhëniet transatlantike.** Kushti i dështimit që vepron më shpejt, dhe i vetmi mbi të cilin asnjëra palë nuk ka ndikim. Një garanci sigurie nuk ka nevojë të dështojë për të bërë dëm; mjafton që të vihet në dyshim.
- **Shpopullimi që arrin pikën ku rregullimi nuk ka më përfitues.** Një Asociacion i themeluar mbi një komunitet që tashmë është larguar është institucion pa anëtarë. **Ky skenar ka një afat, dhe ai nuk është viti 2030.**

Skenari C:

Shembja

SKENARI C: SHEMBJA

KORNIZA

Deri në vitin 2030 nuk ka kornizë të asnjë lloji mes Prishtinës dhe Beogradit. Dialogu nuk është pezulluar as zëvendësuar; ai është braktisur, dhe asgjë nuk ka zënë vendin e tij. Marrëveshjet e dy dekadave të fundit përmbysen: dokumentet e identitetit dhe regjistrimet e automjeteve pushojnë së njohuri, rregullimet doganore skadojnë, vendkalimet funksionojnë me ndërprerje ose aspak, dhe lëvizja e njerëzve dhe e mallrave mes të dyjave bëhet çështje leje e jo rutinë. **Dymbëdhjetë vjet marrëveshesh zhbëhen në diçka më afër dymbëdhjetë javëve.**

Ky skenar nuk kërkon që dikush ta vendosë atë. Kërkon vetëm që nxitjet për bashkëpunim të zhduken në të njëjtën kohë me pasojat për veprimin e njëanshëm, dhe që një incident të ndodhë në një vend ku një incident mjafton. **Shembja nuk zgjidhet. Është ajo që ndodh kur asgjë nuk e parandalon.**

Destinacioni i tij është i njëjtë me atë të Skenarit A. Komuniteti i serbëve të Kosovës largohet; bashkë me të ikën edhe arsyeja e fundit që secila palë të dëshirojë marrëdhënie funksionale me tjetrën, dhe mosmarrëveshja u mbijeton njerëzve për të cilët u zhvillua. Dallimi është shpejtësia dhe dukshmëria: atë që Skenari A e arrin gjatë një dekade përmes shterjes, ky skenar e arrin brenda javësh përmes frikës.

Nuk ka luftë. Serbia nuk e dërgon ushtrinë e saj përtej kufirit, sepse kjo do të thotë përballje me forcat e NATO-s dhe asnjë qeveri serbe nuk ka interes për këtë. **Mungesa e luftës nuk është dëshmi e përmbajtjes. Është dëshmi se forma e vetme e përshkallëzimit që Perëndimi e parandaloi vërtet është ajo për të cilën u përgatit.** Gjithçka tjetër mbetet e mundshme, dhe gjithçka tjetër është ajo që ndodh.

ELEMENTET KRYESORE TË SKENARIT

- **Dialogu mbaron pa iu dhënë fund.** Takimet pushojnë së caktuari. Kryenegociatorët nuk zëvendësohen. Mandati i Përfaqësuesit Special të BE-së vazhdon në letër. Asnjëra palë nuk shpall tërheqje, sepse tërheqja do të mbartte koston e fajësimit për shpërbërjen e dialogut në të ardhmen. Thjesht mosparaqitja nuk e mbart. **Procesi vdes nga mosparaqitja dhe moszbatimi, që është mënyra e vetme se si mund të vdesë një proces për vrasjen e të cilit askush nuk dëshiron të fajësohet.**
- **Përmbysja është administrative, jo ushtarake.** Dokumentet pushojnë së njohuri, targat refuzohen, rregullimet e sigurimeve skadojnë, vulat doganore refuzohen, kualifikimet profesionale bëhen të pavlera në të dy drejtimet. Asgjë nga këto nuk kërkon vendim të një kreu shteti. Çdo masë mund të ekzekutohet nga një agjenci, të mbrohet si teknike dhe kushtetuese, dhe të përmbysen vetëm përmes një marrëveshjeje që nuk vlen më.

- **Serbët e Kosovës e humbin bazën materiale të qëndrimit përpara se të humbin çdo gjë tjetër.** Pagat, pensionet dhe ndihma sociale nga Serbia nuk mund t'i arrijnë përfituesit. Dinari bëhet i papërdorshëm në praktikë. Institucionet e financuara nga Serbia mbyllen, merren nën kontroll ose thjesht pushojnë së funksionuari kur paratë ndalen. **Komuniteti nuk dëbohet. Atij i tërhiqet aftësia për të jetuar aty ku jeton, gjë që prodhon të njëjtin rezultat dhe nuk kërkon asnjë urdhër që dikush duhet ta nënshkruajë.**
- **Procesi fillon në periferi, aty ku shikojnë më pak njerëz.** Struktura e parë komunale e financuar nga Serbia u mbyll në Shtërpçë në vitin 2022; vala e mbylljeve që rifilloi në fillim të vitit 2024 nisi në Dragash. Pikërisht në komunitetet më të vogla dhe më të shpërndara - goranët, romët dhe fshatrat e izoluar të Kosovës qendrore, ku arsimi në sistemin serb ende u shërben numrave të konsiderueshëm - metoda vendoset. Metoda ka maskën e sundimit të ligjit: një inspektim, një mangësi ligjore, një mbyllje, asnjë reagim. **Deri në kohën kur e njëjta procedurë arrin në veri, ajo nuk është më politikë e re. Është praktikë e vendosur.**
- **Arsimi dhe shëndetësia janë pika e shpërthimit, sepse janë gjëja e fundit që ka mbetur.** Përpjekjet për t'i sjellë këto institucione nën sistemin e Kosovës prodhojnë tensione, arrestime, bojkote dhe përplasje me policinë. Në këtë atmosferë, frustrimi rritet dhe frika për perspektivat e brezave të rinj është në kulmin e saj. Toleranca e komuniteteve për çfarëdo zgjidhjeje tjetër të imponuar është zhdukur, dhe të gjithë planifikojnë largimin më shpejt se më vonë. Këtu ndodh vdekja. Ajo nuk planifikohet nga askush: një arrestim ose një kontroll shkon keq, formohet një turmë, përdoret një armë.
- **Vrasja e një civil serb e përmbys nënshkrimin politik të çdo krize që nga viti 2021.** Meqë veriu është çarmatosur, reagimet serbe janë demonstrative e jo të armatosura, dhe përballja është mes njerëzve të paarmatosur dhe një force policore të armatosur. Asnjë model reagimi ndërkombëtar nuk është hartuar për këtë. Çdo mekanizëm reagimi i ndërtuar që nga viti 2021 supozon një incident të armatosur të nisur nga serbët dhe një Beograd të izoluar ndërkombëtarisht, dhe asgjë prej tij nuk zbatohet.
- **Veriu është shenjë e butë për herë të parë që nga viti 1999, dhe është gjithashtu vendi ku përqendrohet përballja.** Në vitin 2004 dhuna shkoi në jug sepse veriu mund të rezistonte. Ky kufizim nuk ekziston më. Çmontimi i strukturave të armatosura dhe joformale të serbëve të Kosovës pas vitit 2023 ia hoqi komunitetit mjetin e vet parandalues, dhe tërheqja nga institucionet e Kosovës në vitin 2022 i largoi serbët nga policia që tani i mban ata nën kontroll. **Vendi mbi të cilin është ndërtuar i gjithë narrativi i përballjes është bërë, për herë të parë, një vend ku mund të hyhet me pak rrezik rezistence të armatosur.** Komunitetet e shpërndara në jug të Ibrit - dhe komunitetet rom, ashkali, egjiptian, boshnjak dhe goran që vuajtën në vitin 1999 dhe sërish në vitin 2004 - mbeten të ekspozuara dhe mbeten të parat që arrihen nga çdo gjë që përhapet.
- **KFOR-i bëhet akteri i vetëm i aftë për çpërshkallëzim dhe nuk është i dimensionuar për këtë.** Përforcimi është i mundur, por i ngadaltë: rigjenerimi i forcave merr javë, ndërsa një episod dhune masive merr ditë. Kufizimet kombëtare e kufizojnë se cilat kontingjente do të përballen me turmat. Forca mbërrin shumë vonë për ta parandaluar atë që ndodhi.

- **Largimi bëhet i vazhdueshëm e jo episodik.** Pas vdekjeve të para, serbët largohen përditë dhe individualisht e jo në një eksod të vetëm, përgjatë rrugëve joformale, me incidente që ndodhin në ato rrugë. **Një ikje që ndodh familje pas familjeje nuk bëhet kurrë ngjarje, nuk mbulohet kurrë si e tillë dhe, rrjedhimisht, nuk e shkakton kurrë reagimin që do ta shkaktonte një eksod.** Brenda javësh zonat me shumicë serbe të Kosovës janë demografikisht mbetje.
- **Të dyja ekonomitë paguajnë, në mënyrë asimetrike dhe të dukshme.** Rrugët e furnizimit të Kosovës zgjaten ndërsa transporti i mallrave e shmanj Serbinë, duke i rritur kostot në tërë ekonominë. Eksportuesit serbë humbin një treg. Rregullimet energjetike, përfshirë marrëveshjet e transmetimit mes dy sistemeve, bëhen instrumente e pastaj viktime. **Kostot janë mjaft të mëdha që t'i ndiejë secili dhe shumë të vogla që dikush të ndryshojë kurs për shkak të tyre**
- **Deri në vitin 2030 Kosova dhe Serbia janë armiqësore, fqinje dhe nuk kanë asgjë për të diskutuar.** Beogradi e mban kufirin të mbyllur dhe të militarizuar nga ana e vet, dhe kjo tani është e lirë: nuk ka më popullsi serbe brenda Kosovës mbi të cilën bie kostoja e prishjeve serbe. Prishtina ka kontroll të plotë administrativ mbi territorin e saj dhe asnjë rrugë drejt njohjes, anëtarësimeve apo trajektoreve evropiane që ai kontroll supozohej t'i sillte. **Secila qeveri ka marrë atë që kërkoi dhe asnjëra nuk ka marrë atë që donte.**

SUPOZIMET KRYESORE, SHYTYTËSIT, NDRYSHIMET E POLITIKAVE DHE VEPRIMET E SKENARIT

- **Skenari nuk varet nga asnjë individ dhe është i mundshëm për çdo qeveri.** Ai supozon vetëm se udhëheqja në të dyja kryeqytetet arrin në përfundimin se Dialogu kushton më shumë sesa kthen. Kosova arrin në këtë përfundim sepse një dekadë veprimi të njëanshëm ka sjellë më shumë kontroll sesa solli një dekadë negociatash.
- Cilado qeveri serbe arrin në të njëjtin përfundim, por me arsytim tjetër. Nëse ripërtëritja demokratike e vetë Serbisë prodhon një qeveri të përkushtuar ndaj lustrimit, ndjekjes penale të korrupsionit dhe rindërtimit të institucioneve, ajo qeveri do të kishte çdo arsye ta trajtonte Kosovën si dosjen që i konsumoi paraardhësit e saj dhe nuk solli asgjë. Ajo nuk do të përshkallëzonte. Do ta hiqte nga prioritetet. Nga ana tjetër, vazhdimësia në Beograd do të thotë që elita në pushtet i mbijeton sfidës së saj më të rëndë dhe e vazhdon aranzhimin e saj me Perëndimin, i cili në vitet e fundit është bërë më shumë strukturor sesa transaksional: ajo nuk e destabilizon rajonin, harmonizohet aty ku kërkohet harmonizim dhe i shmanj krizat ndaj të cilave tani është më e ekspozuar. **Ajo që nuk mund të bëjë është të pranojë se politika e saj për Kosovën ka dështuar, ndaj e paraqet dështimin si padrejtësi të bërë ndaj saj.**
- **Mungesa e pasojave është kushti i domosdoshëm.** Masat e njëanshme të secilës palë tërheqin deklarata dhe asnjë kosto. Çdo veprim pa kosto e vendos që edhe i radhësi është falas. **Dënimi pa instrumente nuk frenon.** Ky është i njëjti shtytës si në Skenarin A, që vepron pa kujdesin e mbetur që e siguron një proces funksional.
- **Të dyja kryeqytetet kontribuojnë në shembje.** Prishtina vepron me fakte të kryera administrative - mbyllje, marrje nën kontroll, emërimet dhe vendosje të policisë - duke e trajtuar secilën si çështje të brendshme përtej negociatave. Beogradi e pengon pjesëmarrjen ndërkombëtare të

Kosovës, e refuzon llogaridhënien për Banjskën, e mban udhëzimin e tij të mëhershëm që serbët t'i braktisin (dhe të qëndrojnë jashtë) institucioneve të Kosovës, dhe e trajton komunitetin si levë derisa leva dështon, dhe në atë pikë zbulon se një popullsi më e vogël e serbëve të Kosovës është një detyrim më i vogël. **Asnjëra qeveri nuk e dëshiron këtë rezultat, por të dyja e preferojnë atë ndaj lëshimit që do ta parandalonte.**

- **Reagimi i Serbisë pas vdekjeve të para është pika e degëzimit, dhe NATO e përcakton formën e tij.** Një qeveri serbe që përballlet me pamjet e serbëve që ikin nga Kosova nuk mund as të mos bëjë asgjë, as ta kalojë kufirin. Ajo që mbetet është gjithçka ndërmjet: vendosje forcash dhe stërvitje në kufi, seanca urgjente të Këshillit të Sigurimit, apele drejtuar Moskës, mbështetje për çfarëdo rezistence që ekziston, pritje dhe ristrehim i të ardhurve, dhe këputje e çdo gjëje bilaterale. **Opsioni i saj më i dëmshëm është edhe më i liri - t'i pranojë të ardhurit, t'i vendosë ata dhe ta mbyllë kufirin përgjithmonë, gjë që e shndërron humbjen në fakt dhe e heq kufizimin e fundit mbi sjelljen serbe ndaj Kosovës.**
- **Dobia e Rusisë rritet ndërsa kapaciteti përëndimor bie.** Jo si nismëtare dhe jo në mënyrë vendimtare, por një Këshill i Sigurimit në të cilin rasti i Serbisë amplifikohet, një mjedis informativ në të cilin çdo incident zmadhohet dhe rrjete në veri që mund të aktivizohen me kosto të ulët vlejnë më shumë këtu sesa në cilindo nga dy skenarët e tjerë. Dy fitimet e saj të qëndrueshme janë strukturore: një pykë e re dhe e qëndrueshme mes Serbisë dhe Perëndimit, dhe një politikë serbe e shtyrë ndjeshëm djathtas nga pamje që asnjë qeveri serbe nuk mund t'i përballonte. **Rusia nuk e shkakton këtë skenar. Ajo e trashëgon.**
- **Ndërlidhja rajonale është ajo që e bën këtë problem evropian e jo lokal.** Një krizë në Kosovë, e njëkohshme me një krizë në Bosnje e Hercegovinë, mbështetet te të njëjtat forca, e njëjta vëmendje dhe i njëjti kapital politik i shteruar. Hapat secesionistë të Republikës Srpska bëhen njëkohësisht më të besueshëm dhe më të vështirë për t'u parandaluar - më të besueshëm sepse Kosova do të ketë dëshmuar se veprimi i njëanshëm kundër një pakice nuk ka kosto, dhe më të vështirë për t'u parandaluar sepse instrumentet që do t'u përgjigjeshin janë të angazhuara diku tjetër. Akterët në të dy vendet do t'i përshtatin hapat e tyre në kohë sipas kësaj.
- **Humbjet e Kosovës janë strukturore dhe në masë të madhe të padukshme për të në atë kohë.** Statusi i kandidatit largohet për një kohë të pacaktuar. Pesë shtetet që nuk e njohin Kosovën konfirmohen në qëndrimin që e kanë mbajtur që nga viti 2008 dhe fitojnë, për herë të parë, dëshmi për të. Anëtarësimi në Këshillin e Evropës bëhet i paarritshëm. Qasja në Tregun e Përbashkët skadon, aspiratat për NATO-n shuhet. **Dhe argumenti mbi të cilin u ndërtua shtëpia e Kosovës - se ky ishte një proces i mbikëqyrur, garantues i të drejtave, multietnik i ndërtimit të shtetit e jo një shpëputje etnike - del në pension nga ngjarjet, e jo i hedhur poshtë nga kundërshtarët.**
- **Një shtet që mobilizohet për këtë nuk mund të çmobilizohet lehtë më pas.** Energjia politike e nevojshme për ta kaluar një popullsi përmes një periudhe përballjeje nuk shpërndahet kur përballja mbaron. Ajo kthehet nga brenda - kundër partive opozitare, gjykatave, gazetarëve dhe pakicave që mbeten. **Kosova që del nga ky skenar është një vend më i vështirë për t'u qeverisur dhe një kandidat më i keq për çdo gjë.**

PAS VDEKJEVE TË PARA

Skenari ka një fillim të fiksuar dhe dy përfundime të mundshme.

- **Përkallëzimi e detyron rikthimin e angazhimit.** Dhuna bëhet aq e madhe sa BE-ja dhe Shtetet e Bashkuara rikthehen seriozisht, u imponojnë kushte të dyja palëve dhe i garantojnë ato. Çfarëdo që imponohet pranohet nga qeveri që nuk e negocian dhe zbatohet po aq ngurrueshëm sa gjithçka më parë. **Bashkësia ndërkombëtare dëshmohe me e gatshme të imponojë një zgjidhje pas një katastrofe sesa të garantojë një të tillë përpara saj.**
- **Ose skenari thjesht përfundon.** Nuk imponohet asnjë zgjidhje, sepse deri në kohën kur mbërrin vëmendja nuk ka më një mosmarrëveshje të llojit që trajtojnë zgjidhjet. Largimi përfundon. Kriza qetësohet sepse nuk ka mbetur asgjë mbi të cilën të ndodhë. Lëshohen deklarata, propozohet një hetim dhe kufiri mbyllet. **Skenari nuk përfundon me një disfatë apo një marrëveshje. Ai përfundon kur objekti i mosmarrëveshjes nuk është më i pranishëm** — i njëjti përfundim si ai i Skenarit A, i arritur në një fraksion të kohës dhe para kamerave.

ÇFARË DO TA NDALTE KËTË SKENAR?

- **Një pasojë e lidhur me aktin e parë të njëanshëm pa kosto, e zbatuar ndaj cilësdo palë që e kryen atë.** Pothuajse gjithçka këtu rrjedh nga zbulimi se veprimi i njëanshëm është falas.
- **Vëmendja ndaj periferisë.** Metoda vendoset në Dragash ose në Shtërpçë shumë kohë përpara se të zbatohet në Mitrovicën e Veriut. Ajo që kalon pa kundërshtim në komunitetet më të vogla bëhet modeli për më të madhin. **Paralajmërimi i hershëm për këtë skenar nuk është një krizë në veri; është mungesa e një krize kudo tjetër.**
- **Një tavan sigurie që mbahet dukshëm e nuk ulet.** Vendime për qëndrimin e forcave të renditura në përputhje me kalendarët politikë e jo të marra më vete, dhe përf forcime të parapozicionuara përpara një periudhe rreziku të njohur e jo të kërkuara pas saj.
- **Çdo kanal funksional mes dy qeverive, sado minimal.** Mungesa e një kornize nuk është gjendje neutrale. Është ajo që e shndërron një incident në krizë, sepse nuk ka kë të thërrasësh.
- **Beogradi që e zgjedh komunitetin mbi levën dhe mbi komoditetin e harrimit të tij** - përfshirë aty ku kjo do të thotë mbështetje për pjesëmarrjen e serbëve të Kosovës në institucionet e Kosovës dhe ofrim i mbështetjes diplomatike për zgjidhje që vijnë nga përfaqësimi i mirëfilltë politik, të cilat shpesh janë më kërkuese se ato që Beogradi ishte i gatshëm të pranonte në dekadat e kaluara.
- **Prishtina që e pranon se kontrolli administrativ nuk është sovranitet.** Kontrolli i plotë i territorit, i fituar në këtë mënyrë, nuk blen asnjë nga gjërat që Kosova vërtet i dëshiron dhe humb disa që i ka aktualisht.
- **Koha.** Ky skenar ka një dritare, dhe ajo është e hapur tani: një tavan sigurie i ulur, një veri i çarmatosur, kriza të shpeshta institucionale dhe kushtetuese në Prishtinë, një tranzicion politik në

Beograd dhe një periudhë mobilizimi të shtuar publik. **Çdo skenar në këtë raport bëhet më i vështirë për t'u përmbysur sa më gjatë të lihet. Ky është i vetmi që mund të përfundojë para se dikush të ketë vendosur ta lejojë.**

PËRFUNDIME

Trajektorja e marrëdhënieve Kosovë–Serbi drejt vitit 2030 nuk do të përcaktohet nga hartimi i marrëveshjeve të reja, por nga gatishmëria e aktorëve ndërkombëtarë për të zbatuar detyrimet ekzistuese. Edhe pse Skenari A (*Paqe përmes neglizhencës*) mbetet baza operative e paracaktuar, trajtimi i tij si ekuilibër i qëndrueshëm është një gabim kritik në vlerësim. Gërryerja graduale e besimit, e kapaciteteve të institucioneve lokale dhe e mbrojtjes së pakicave brenda këtij skenari krijon një tension strukturor kumulativ, i cili në heshtje e shtyn rajonin drejt Skenarit C (*Shembja*) e jo drejt Skenarit B (*Normalizim me këste*).

Në thelb të kësaj rrëshqitjeje qëndron një fërkim strukturor i vazhdueshëm në diplomacinë përfundimtare. Përpjekjet për ndërmjetësim shpesh kufizohen nga mandatet afatshkurtra kombëtare dhe nga prioritetet bilaterale, të cilat shpesh marrin përparësi ndaj një vizioni strategjik të unifikuar euroatlantik. Duke i dhënë përparësi menaxhimit të menjëhershëm të procesit, pra mbajtjes së palëve në tryezë, në vend të mekanizmave të rreptë për përmbushjen e detyrimeve, mbikëqyrja ndërkombëtare pa dashje i merr përsipër rreziqet e vonësës. Njëkohësisht, barrën kryesore të paqëndrueshmërisë ua kalon popullatave lokale që janë më pak të përgatitura ta mbajnë atë.

Parandalimi i një shembjeje përfundimtare kërkon një kthesë thelbësore: nga zbutja pasive e krizave drejt zbatimit aktiv të masave kundër rreziqeve. Nëse aktorët ndërkombëtarë vazhdojnë ta menaxhojnë procesin pa zbatuar garanci strukturore, ata rrezikojnë të shkatërrojnë vetë premisën themelore të Kosovës si shoqëri shumetnike. Stabiliteti afatgjatë rajonal varet, në fund të fundit, nga harmonizimi i stimujve diplomatikë me zbatimin strategjik, para se një krizë e parandalueshme ta bëjë ndërhyrjen të pashmangshme.

